

“MANAS DESTANININ İKTİSADİ İNCELEMESİ”¹ BAŞLIKLİ YAZI ÜZERİNE

A Criticism on the Article “Economically Analysing of Epic of Manas”

Naciye YILDIZ*

Özet

İlmî makale yazmak ciddiyet gerektiren bir konudur. Yanlış tezler üzerine kurulmuş bir yazı, yanlış bilgilendirmeye yol açar, ilmî çalışma da sayılamaz. Burada, “Manas Destanının İktisadi İncelemesi” başlıklı yazı ciddiye alınarak bazı örneklerin araştırmacı tarafından nasıl çarpıtıldığı, yanlış bilgi verildiği ve dergi editörlüğünün bu konudaki tavrı ortaya konulacaktır. Bu yazının kaynağını, “Manas Destanının İktisadi İncelemesi” başlıklı yazının kendisi ve bu yazı dolayısıyla daha önce dergiye gönderilen hakem raporu oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Manas, iktisadi, okuma, dergi, rapor

Abstract

Writing a scientific article requires a high level of solemnity. An article based on false arguments lead to misinformation; therefore it cannot be regarded as a scientific study. In this paper, we will reveal how the researcher distorts some examples by taking serious of the article “Economically Analyzing of Epic of Manas”; how the article misinforms, and also the stance of the magazine’s editorship. The source of this paper is the article “Economically Analyzing of Epic of Manas” and consequently the referee report sent to the magazine beforehand.

Key words: Manas, economically, reading, magazine, report

“Gazi Akademik Bakış” dergisi, 3. sayısından itibaren EBSCO; 5. sayısından itibaren de CEEOL tarafından taranmaya başlanan bir dergidir ve Üniversitemizin böyle bir dergiye sahip olmasından dolayı da her normal insan gibi gurur duymaktayım. Bu dergiye veya şahıslara karşı hiçbir art niyetli düşüncemin olmadığını peşinen beyan ederim. Bu yazıyı yazmamın sebebi ise, olumsuz rapor yazdığım ve yazının ciddi hataları ile ilgili olarak derginin editörü ile bizzat görüştüğüm “Manas Destanı’nın İktisadi İncelemesi” başlıklı çalışmanın yayımlandığı sayının hakemleri arasında etik dışı olarak ismimin yer alması; yazıyı okuyanların, “Bu yazıya nasıl olumlu

¹ Gazi Akademik Bakış, Cilt 3, Sayı 5, Kış 2009, s. 171-195.

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. nyildiz@gazi.edu.tr

rapor verdiniz?” diye bana e-posta ve telefonla sorması; dolayısıyla olumsuz rapor yazdığım yazının vebali altında bırakılmamdır. Bir yazıya olumsuz rapor yazılmış ise, o yazının yer aldığı sayıda olumsuz rapor yazanın ismi yer almamalı, olumlu rapor yazanlar zikredilmelidir; zira, yazının sorumluluğu da yazarla birlikte olumlu rapor yazanlara aittir. Böylece, olumsuz rapor yazanlar yazıdan sorumlu tutulmazlar.

Bir yazıya hakem olmak ciddiye alınması gereken bir iştir ve işimi ciddiyetle yerine getirdiğim için de yazıyı okuyanların ismimi gördüğünde, Manas destanı ile ilgili çalışmalarımın dolayısı hangi yazıya hakemlik yapmış olduğumu tahmin ederek olumlu rapor yazdığımı düşünüp “Buradaki hataları nasıl görememiş?” veya “yazıyı okumamış” şeklinde bir kanaate sahip olmasını asla kabullenemem.

Yazı, hakemlik için bana gönderildiğinde, Manas destanının farklı alandan bir araştırmacı tarafından, farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmesinden dolayı duyduğum heyecan ve ilgi ile yazıyı okumaya başladım. Manas destanı doktora tezimin konusudur ve bu konuda benim dışımda da çalışma yapan birçok değerli araştırmacı vardır. Yani, benim, “Ben bu konuda çalıştım, benden başkası çalışmasın veya benim dışımda bu konuda kim ne söylediye yanlış söylemiş” gibi bir düşüncem asla olmamıştır ve olamaz; üstelik Manas destanı daha pek çok çalışmaya da kaynaklık edebilecek malzemeye sahip bir dev eserdir. Yazının bakış açısında hata olduğunu ve örneklerin de bu bakış açısı doğrultusunda çarpıtıldığını hakem raporuna yazdım. Hakem raporunu gönderdikten sonra, editör ile yaptığım görüşmede, editörün “Yazı düzeltilerek yayımlanamaz mı?” sorusu üzerine, raporda yazdığım gibi, söz konusu yazının tezini oluşturan görüşün, örneklerin yanlış sunulmasıyla oluşturulduğunu, dolayısıyla da yazının tezinin yanlış olduğunu ifade ettim. Ben iktisatçı değilim; ancak bir destandan örnek olarak verilen bir metinde konuşmanın kimler arasında geçtiği gizleniyorsa, burada bir yanlış olduğunu anlayabilecek kadar ilim-irfan sahibi olabildiğimi düşünüyorum. Editör, diğer hakem raporunun olumlu geldiğini söylediğinde ise, diğer hakemin yazar tarafından verilen örnekleri metinden takip etmediği için yanlış olabileceğini söyledim. Editör, yazının üçüncü hakeme gönderileceğini, ondan da olumlu rapor gelirse yazının yayımlanacağını, yazıyı yazan kişinin çok başarılı çalışmalara imza atmış bir araştırmacı olduğunu söylediğinde ise, bütün bunların doğru olabileceğini ama bu yazının bu şekilde yayımlanmasının hata olacağını açıkça belirttim. Bütün bunlar, bir yazının hakemlik sürecinde yaşanabilecek görüş alış-verişleridir; ancak, ısrarla

“Manas Destanının İktisadi İncelemesi” Başlıklı Yazı Üzerine

belirtiyorum ki yazının olumsuz rapor yazan hakeminin, yazının bulunduğu sayının hakemleri arasında zikredilmesi etik bir davranış değildir.

Yazar tarafından, Manas Destanı yayınlarından bana ait olanın **her nasılsa** tahmin edilerek, hakemlik için bana gönderilen ilk yazısında hiç değinmezken, dergide yayımlanan yazısında “Türk dünyası halk edebiyatları alanında uzman, değerli bilim insanı Prof.Dr. Naciye Yıldız’ın...” şeklinde, hiç ihtiyacım olmayan ve bir bilimsel çalışmada da bulunması gerekmeyen sıfatlarla, Manas Destanı ile ilgili çalışmamın metne ilave edildiğini hayretle gördüm. Yayımlanmış başka Manas Destanı metinleri de varken, onlardan bahsedilmeyip sadece benim kitabımın çapraz okuma yoluyla istifade edilecek başlıca kaynak eser olarak zikredilmesi nasıl bir tesadüfün sonucudur? İşin tuhafı bu çalışmada da zaten bu “çapraz okuma”, - anladığım kadarıyla örneklerin bir başka metinden kontrolü olmalı- hiç yapılmamış; ismim ve çalışmam orada laf olsun diye zikredilmiştir. Yazar okuduğu örnekleri de çapraz okumamış; çarpıtarak okumuştur.

Yazı hakkında yazmış olduğum olumsuz raporda, yazının hangi fahiş hataları içerdiği açıkça belirtilmiştir. Burada, yazıdaki imla, cümle, kompozisyon ve kelime yanlışları üzerinde durmayıp raporda belirttiğim bilgi yanlışları üzerinde duracağım. Yazıda sayfa sonunda yer alan dipnotlar, tenkit edilen yazıya aittir; herhangi bir karışıklık ve yanlış anlaşılmaya sebep olmaması için aynı dipnot numaraları ile verilmiştir:

1. Yazarın, “*Bilindiği üzere, milletlerin destan dönemleri ortak mitlerin oluştuğu dönemlerdir.* (s.172)” görüşünün kaynağı nedir? Yazarın kendi düşüncesi mi, değilse kimden alıntı?
2. “*Destanı oluşturan mitler, insanüstü kuvvetlere ve bunların ortaya koyduğu insanüstü olaylara inanın şiirsel anlatımıdır.* (s.172)” . Her destan şiirsel üslupla söylenmediği gibi, mitler zaten şiirsel üsluba sahip değildir. Bugün şiir şeklinde bir mit varsa, bu sonradan bir şair marifetiyle oluşturulmuştur. Mit ve destan ile ilgili ciddi kaynak taraması yapmadan böyle bir bilgi sunulması hatalıdır. Ayrıca bu konuda alan uzmanları tarafından yapılmış çalışmalar varken, yazarın destan ve mitler konusuna girmesine de gerek yoktur, doğrudan kendi alanı olduğu tahmin edilen iktisat ile ilgilenebilirdi.

3. Yazının 18. dipnotunda (s.180) 1897 Rus sayımına bakarak, yazar, 11. yüzyılda Kırgızların nüfusunun 100 binin altında olduğu görüşünü hangi ilmî çıkarımla destekleyebilmektedir? 1897'den bakıp, 11. yüzyılı görebilene aşk olsun...Ancak, bu arada yedi yüzyıl boyunca yaşanmış olan savaşları, özellikle Kalmuklarla olan mücadeleleri de hesaba katmak gerekebilir. Yazarın "Destan'da şöyle denilmektedir: 'Manas ordusunu üç günde topladı. 400 bin yiğit toplandı. Manas, ordusunu dörde bölüp dört komutan tayin etti. Mavi kumaştan elbise giyip..... Bkz. Manas Destanı, 1995, s. 106. (s.183, dipnot 27)'" örneğini verdikten sonra, "Ordudaki savaşçıların hepsinin Kırgız olmadığını belirtmek gerekir. Kaldı ki, Destan'ın geçtiği dönemde Kırgız nüfusunun 100 binin altında olduğu tahmin edilmektedir." şeklindeki açıklaması da destanla asla örtüşmeyen şahsî yorumdur. Hareket noktası destan ise, Manas'ın 400 bin kişilik ordu topladığı söyleniyorsa, yazar bunu kullanmak zorundadır.
4. Yazarın, dipnotları ile birlikte aşağıya alınan "Manas Destanı 'madde, çevre, zaman' ölçütleri ışığında incelendiğinde, Kırgızların maddeye karşı kayıtsız bir yaşam sürdürdükleri, kapalı bir iktisadi örgütlenmenin mevcut olduğu ve Kırgız toplumunda zamana karşı kayıtsızlığın egemen olduğu çıkarımlarını yapmak mümkündür. Dikkat çekmek gerekir ki, bu üç ölçüt, iktisat zihniyetini inşa eden coğrafya, iklim, nüfus gibi faktörlerin her birinin etkisini ve karşılıklı etkileşimini kestirmekte işlevsel olmakla birlikte², iktisat zihniyeti hakkında mutlak ve kesin bilgi edinmeye imkan vermemektedir. İktisadi zihniyetin oluşumunun tamamlanmasının uzun bir oluş sürecini gerektirdiği ve geniş ölçüde geçmişten devralınan değerler üzerinde temellendiği hatırlandığında, tespitlerin genellemeçilik tuzağına düşme tehlikesi içereceği ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır³.

² Weber, coğrafya, iklim, nüfus gibi faktörlerin iktisat zihniyeti üzerindeki etkisini kabul etmiş, ancak bu faktörlerin etkilerini tek tek tespit etmenin zor olduğunu söylemiştir. Bkz. Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, (çev.) Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s.228.

³ Sombart, bir toplumda hiçbir zaman tek bir zihniyetin var olmayacağını, yan yana birden fazla ve farklı zihniyetlerin mevcut olabileceğini söylemiş, ancak bu zihniyetlerden bir tanesinin diğerlerine göre daha baskın olabileceğini belirtmiştir. Bkz. Werner Sombart, *Der Moderne Kapitalismus*, Einband I, Dunker und Humblot, Berlin 1969, Seite 24.

“Manas Destanının İktisadi İncelemesi” Başlıklı Yazı Üzerine

Bu kayıtlarla, Destan'ın imlediği düşünülen iktisadi zihniyete ilişkin şu beş tespiti yapmak mümkündür:

Birincisi, Kırgızlar yaşadıkları coğrafyada görece olarak refah içinde hayatlarını sürdürmüş olmalarından dolayı maddeye karşı kayıtsız kalmışlardır⁴. Bilindiği üzere, birim meta için çok yüksek enerji sarf etmiş olmak, metaya o miktarda değer yükler ve birim meta elden çıkartılırken aynı ölçüde hesaplı davranılır. Oysaki Kırgızlar, savaş ve kuraklık gibi arzi bazı dış faktörler hariç olmak üzere, görece bolluk içinde yaşamışlar, zaruri tüketim miktarını aşan bu bolluk durumu, Kırgızların ilave iktisadi arayışlara girmelerini uyaracak güdülerin doğmasına neden olmamış ve onlarda mal biriktirme alışkanlığının oluşmasını engellemiştir⁵” (s.175-176)

şeklindeki görüşleri, dipnotlardan da anlaşılacağı üzere metin ile desteklenmemiş yorumlardır ve göçebe toplum yaşayışını göz ardı etmektedir. Tabii ki Kırgızlarda, demircilik, keçecilik gibi el zanaatları ile temel besin maddeleri için çiftçilik de yapılmıştır. Göçebe hayat tarzını yansıtan destandan başka hangi ilave iktisadi arayış beklenmelidir? Destanda sadece tüccarlık hor görülmektedir. Bu durumda, yazarın bu yargıları zorlamadır. Dokuzuncu dipnotta verilen destandan örnek cümle ise, yazının tezini fahiş bir hataya sürükleyen en temel örnektir. Dipnot 9'da yer alan bu cümle, destan metninde **bir dervişe** sorulmuş cümlelerin nasıl çapraz değil, çarpıtılarak okunduğuna ibret verici bir örnektir. Yazar, cümlelerin başını, sonunu kasıtlı olarak almamış; dolayısıyla bu cevabın bir derviş tarafından verildiğini gizlemiş; örneği peşinen kabullendiği ve kabul ettirmek istediği tezine uygun hâle getirmiştir. Türk kültürü içinde yetişen bir kişi, dervişlerin 9. dipnotta yer alan cevaptaki zihniyette olduğunu bilir ve bunu iktisadî değerlendirme için kullanmaz. Bu zihniyette olmayan kişi zaten derviş olamaz. Yazar, bu sözlerin bir derviş tarafından söylendiğini anlamamış olamaz, çünkü kaynak olarak kullandığı metinde örnek olarak kullanılan ve yazar tarafından **aynen alınmayan** dialog şu şekildedir; “*Çakıp atından indi. Elindeki tulumdan kırmızı,*

⁴ Aydın Taneri, Eski Türklerde, zaruri tüketim miktarını aşan bolluk durumunun süreklilik arz etmiş olduğunu söylemektedir. Bkz. Aydın Taneri, *Türk Devlet Geleneği*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s. 157.

⁵ Destan'da geçen ‘*Benim malım yoktur. Dünyaya doymuş insanım. Göğün altındaki dünya benimdir.*’ şeklindeki cümle Kırgız toplumunda mal biriktirmenin önemsizliğini göstermektedir. *Manas Destanı*, 1995, s.10.

heybesinden kurut alıp ona vererek: Derviş, malın canın esen mi? Dedi. Derviş: Ey Cakıp bay, bana malımı sorma, dedi. Benim malım yoktur. Dünyaya doymuş insanım. Göğün altındaki dünya benimdir. Senin dünyan da benimdir. Ben malı sizin gibi biriktirmem” (Yusupov 1995:10). Burada söylenen açık olduğuna göre, yazar, ispat etmek istediği varsayım doğrultusunda **örneği kasıtlı olarak eksik vermektedir.** Destanın birçok yerinde tekrarlandığı gibi, Kırgızlarda vadiler dolusu hayvan sürülerinin olması mal biriktirme alışkanlığı değil midir? Yazar mal deyince ne anlamaktadır? Unutulmamalı ki, Manas, göçebe kültür dairesinin eseridir. Bu medeniyette biriktirilen mal da tabii ki hayvan sürüleridir; dört tülük –sığır, koyun, at ve deve- sürüleri vardır. Nitekim, yukarıdaki konuşmanın, yazar tarafından kasten alınmadığını düşündüğüm devamı şu şekildedir: “A evliyam, bunu bilmemişim, kızmayın dedi. Tanrımın yarattığı insanlara kızmam dedi Derviş. Ya sen neye küsüp duruyorsun Cakıp? **Senin malın mülkün bol değil mi?** Yaşım kırk sekize ulaştı, **gençliğimde mal biriktirdim.** Gördüm ki mala mülke sahip çıkacak olan çocuk imiş.....”(Yusupov 1995:11).” şeklindeki sözler ise, yazarın önyargısının tam olarak zıddıdır ve yazar tarafından kasıtlı olarak değerlendirilmemiştir. Ayrıca yazarın, “Kırgızlar göçebelikten gelen üstünlükleriyle otlak bulmakta güçlük çekmemişler ve büyük hayvan sürülerine sahip olmuşlardır. (s.180)” şeklindeki yargısı, mal biriktirmemeleri yargısı ile ters düşmemekte midir? Yazar, yanlış bir teze kendisini öylesine kaptırmıştır ki, kendi kendisi ile tezata düştüğünün farkında değildir. Yazarın “Kırgızların maddeye karşı kayıtsız tavır takınmış olmaları, yürüttükleri iktisadi faaliyetlerin zaman ve mekan sınırlarını daraltmıştır.”(s.176) yargısı da dayanaksızdır. Manas Destanı varyantlarının hiçbirinden, yazarın “Acil ihtiyaçları karşılamamanın ötesindeki mala sahip olmak isteyenlerin ahlaken zayıflık içinde oldukları düşünülmüş ve bu gibi kimseler aşağılanmışlardır.” “Mal artışının maneviyatı azaltacağına ve az mala sahip olmak ile maneviyatın yüksekliği arasında sıkı ilişki olduğuna inanılmıştır.” (s.176) şeklindeki görüşünü destekleyen bir anlam çıkarılamaz. Binlerce hayvandan meydana gelen sürüler acil ihtiyaç mıdır? Yazar destanı iktisadi açıdan okuyup bu kanaate vardysa, bu düşünceyi yansıtacak örnekler nerededir?

“Manas Destanının İktisadi İncelemesi” Başlıklı Yazı Üzerine

Yazar, kaynak olarak kullandığı metinde 14. sayfaya dikkat etseydi, Cakıp'ın “*sevincinden topladığını, biriktirdiğini tamamiyle harcadı. İki altın hazinesinin ağzını açtı*” cümlelerinin kendi **önvargısı ile çeliştiğini** görebilirdi. Yazar, burada malın harcanış biçimini değerlendirebilir; ancak, mal biriktirilmediği şeklinde asla bir kanaate ulaşamaz; ayrıca, Cakıp'ın bu harcamadan sonra biriktirdiği başka hazinelerinin olmadığını da iddia edemez. Malını tamamıyla harcamak yazarın 6. maddede kendi sözleri ile yansıttığı kanaati doğrultusunda, komünist anlayış ise, yazar bu gayretiyle, edebiyatımızdan Salur Kazan, Bayındır Han ve bütün mutasavvıflar gibi başka komünistler de bulabilir. Onlar da mal ve mülklerini Hakk ve halk uğruna feda ederler.

5. Yazarın “*Manas Destanı incelendiğinde, Destan'ın geçtiği dönemde özel mülkiyetin olduğu ancak bunun ortak mülkiyet biçiminde var olduğu anlaşılmaktadır. Hayvancılıkla uğraşan Kırgızlarda, hayvanlar üzerinde bireysel mülkiyet mevcut değildir. Hayvanlar her ailenin ortak malıdır ve aile üyelerinin tamamı, hem hayvanların hem de hayvanlardan elde edilen yoğurt, peynir gibi hayvansal gıdaların tümü üzerinde hak sahibidirler. (178-179)*” yargısında yer alan “*özel mülkiyetin olması, ancak bunun ortak mülkiyet olması*” gibi hukuki-iktisadi değerlendirmelerin doğruluğunu işin uzmanlarına bırakırsak, bu fikirler de destanla desteklenmemiş bir şahsi görüşü yansıtmaktadır. Babanın ölürken oğullarına mal pay etmesi, kız çocuklarına ise paylarının evlenirken verilmesi, özel mülkiyet olmaz mı? Yazar, özel mülkiyet için 11. yüzyılda tapu mu aramaktadır?
6. Yazarın bütün bu zorlamalarının sebebi ise şu cümlelerinden anlaşılmaktadır: “*Şu halde, İdris Küçükömer'in görüşleri bağlamında, Destan'ın geçtiği dönemdeki Kırgız toplumu için 'ilkel komünist toplum' nitelendirmesi yapmak yanlış olmaz. (s.186, dipnot 41)*” “*Manas Han'ın, 'Orta Asya'nın ilk komünisti' olarak nitelendirilebileceği düşünülmektedir (s.192)*”. Bu yorumlar, yazarın konuya tamamen ideolojik olarak yaklaştığının kanıtıdır. İdeoloji ile ilim ayrı kavramlardır. Sovyet sisteminde destanın “feodal dönemin” eseri olarak görüldüğü için yasaklandığından galiba yazarın haberi yoktur. Eğer, Manas Orta Asya'nın ilk komünisti olsa idi, Sovyetler Birliği Manas Destanını 1952 yılına

kadar yasaklamayıp, 1952'den sonra da müdahale ederek yayımlamayıp “baş eser” ilân etmez miydi?

Sonuç: “Manas Destanının İktisadi İncelemesi” başlıklı yazı, belli bir önyargıyı desteklemek üzere destandaki örnekler çarpıtılarak yazılmıştır. Olumsuz rapor yazdığım bu yazının sorumluluğu, yazar ile olumlu rapor veren diğer hakemlere aittir.

KAYNAKÇA:

ÇAKMAK, Diren (2009), “Manas Destanı'nın İktisadi İncelemesi”, Gazi akademik Bakış, C.3, S.5, s.171-195)

YUSUPOV, Keneş (1995), Manas Destanı (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Prof.Dr. Fikret Türkmen-Alimcan İneyet), Ankara, AKM yayını.